

הרואה רקיע בטהרתו

(ברכות נט, א-לא צוין בעין משפט)

הרב אברהם קוסמן

"אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה [מעשה] בראשית. אימתי, אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא, ומגליא להו לשמיא, ופליגי דרפרם בר פפא א"ר חסדא, דאמר רפרם בר פפא א"ר חסדא: מיום שחרב בהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם".

פסיקת ההלכה במחלוקת האמוראים

הרי"ף, הרמב"ם ורוב המפרשים השמיטו הלכה זו. מסתבר שסיבתם בגלל דברי הגמרא האומרת שר' חסדא חולק ע"כ, וסובר שמיום שחרב בית המקדש לא נראה הרקיע בטהרתו, ולכך אין מציאות בזה"ז של ברכה זו.

אמנם הרבה ראשונים כן הביאו ברכה זו: בה"ג (הלכות ברכות ח"א עמ' 148), ערוך (ע' חמה), ראב"ן (ברכות ס' ר), פסקי רי"ד, מאירי, משמעות הריטב"א שהביא המימרא והוסיף בשם הראב"ד דוקא לאחר שלושים יום, אשכול, (ברכות הראי"ה ס' כה ס' כ"ג). בפשטות נראה שכל הנ"ל פסקו כריב"ל ודלא כהפרם; בשם ר' חסדא, וניתן לומר משום שאביי ביאר דבריו שדווקא אחר שירד גשם כל הלילה וכו', ואביי הוא האחרון לכולם.¹ לכאורה ניתן להסביר שגם רפרם בשם ר' חסדא אינו חולק לגמרי על ברכה זו, אלא שרק בזה"ז אין מברכין, אך לעת"ל כן יברכו זאת, ולפי"ז ניתן לומר שהראשונים שהביאו זאת אולי נתכונו רק לעת"ל (ובאשכול (שם) כתב שלא ברור אם רפרם בש"ר חסדא חולק אכולא מילתא או לאו). אמנם אפשרות זו אינה מסתברת, שהרי הראשונים הנ"ל לא הביאו כלל את ר' חסדא, ולא כתבו שיש לברך כן רק לעת"ל, ובפשטות כתבו זאת אף לזה"ז.

1. ע"י בית אפרים (רא"ז מרגליות, או"ח סי' ז) שכתבם ר' חסדא פליג על אביי ולא על ריב"ל, וס"ל שדברי ריב"ל רק לעת"ל

מכאן עולה תמיהה מדוע הרמב"ם לא מזכיר זאת כברכה לעת"ל, שהרי דרכו להזכיר גם הלכתא למשיחא. יתכן לומר שלדעתו ר' חסדא חולק על כל ההלכה של ריב"ל, אך יותר נראה שאכן לרמב"ם יברכו זאת לעת"ל, ואין הוא מפרש זאת כי דרכו לכתוב רק נושא שלם של הלכות לעת"ל, כקרבנות טהרה וכדו', ולא פרטי דינים.

שיטת הירושלמי

בירושלמי (פ"ט, ה"ב (סה, א)) הובאה מימרא זו יחד עם הרואה חמה בתקופתה, ולא הובא שום חולק על כך, כמו כן יש לציין שלא הובא שם הדבר בשם אמורא, ומשמע שם שזו ברייתא של תנאים.

עפ"י נ"ל שהפוסקים שלא הביאו ברכה זו סוברים שיש בכך מחלוקת בבלי וירושלמי, ויש להכריע לשיטתם כבבלי. לעומ"ז הפוסקים שהביאו ברכה זו סוברים שהירושלמי מסייע לכך שיש לפסוק כריב"ל ולא כר' חסדא (עי' מאירי). או יתכן שלירושלמי דברי ר' חסדא אינם חולקים כלל על ברכה זו בזה"ז, ודבריו שמיום שחרב ביהמ"ק וכו' אינם להלכה אלא באגדה, שהרי מוכרחים אנו לומר שלא נחלקו במציאות ממש, האם אכן יש מציאות של רקיע בטהרתו, אלא ודאי שכונתו למציאות רוחנית שנתעלמה מיום שחרב ביהמ"ק.

משמעות הברכה

יש לברר כאן מספר דברים הקשורים לעינינה של הלכה:

א. מדוע יש ברכה על כגון זה שלכאורה אין בו שום שמחה מיוחדת כדוגמת ירידת גשמים, ואף אין דבר זה מחודש או בלתי תדיר כדוגמת הרואה את הים הגדול, או אפי' ברקים ורעמים שמרשימים את הנפש.

ב. אם מיום שחרב ביהמ"ק לא נראה רקיע בטהרתו אכן כפשוטו – א"כ כיצד חולקים ע"ז ריב"ל ואביי. ומצד שני אם כ"ז רק ענין מחשבתי, כיצד שייך לערב הלכה באגדה, ולומר שפליגי בברכת הראיה של הרקיע.

מרן הרב קוק זצ"ל מסביר ב"עין איה" שעצם ראיית הרקיע הוא מחזה מרהיב עין הראוי לברכה והודאה, אך כ"ז רק אם האדם הוא אכן במצב רוחני גבוה, שהסתכלות מעין זו גורמת לו להתעלות רוחני, ונחלקו ריב"ל ור' חסדא: האם רמה רוחנית כזו מתאימה לרוב הציבור, או שמצב קיים רק בזמן שביהמ"ק קיים, שאז המצב הרוחני חזק באומה. נראה להוסיף ע"כ הסבר:

ירידת הגשמים היא ודאי שמחה לאדם, ובודאי שפעם ראשונה יש להודות ולברך ע"כ (עי' ברורנו נט, ב ציון). אמנם ירידת הגשמים מלווה גם בהפרעות לחיי האדם, קור בוך וכדו' – "קשיא יומא דמטרא כיומא דדינא" (תענית). ולכך אמרו חז"ל שהזמן האידיאלי של ירידת הגשמים הוא בלילה ובימים מסוימים שבנ"א לא יופרעו ממהלך סדר החיים הטבעיים

(ע"י תענית כג, א). ולכן אומר אביי שכאשר אדם רואה שהחיים בטבע כ"כ מסודרים ע"י ההשגחה העליונה, שכל הלילה יורד גשם ובבוקר מגיעה רוח צפונית נוחה (ולא רוח מזרחית-קשה) ומסלקת את העננים ומתגלה הרקיע, יש לו בכך שמחה שראוי לברך ע"כ, בדומה לכך מצינו בגמ' בתענית (כג, א) שבזמן ר' שמעון בן-שטח ירדו גשמים רק בלילי רביעי ובשבתות שאין דרך בנ"א לילך בדרכים (ע"י רש"י שם). ושם בגמרא מסופר שכאשר בנו את ביהמ"ק בזמן הורדוס, ירדו הגשמים בלילה, ובבוקר נשבה רוח ונתפזרו העבים וחזרו למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים היא, א"כ ודאי שדבר כגון זה שייך לברך עליו ולהודות, אך זה שייך לרמה רוחנית של האדם בכך שרואה שיש צורך להודות גם על שיגרת החיים באופן סדיר, גשמי ורוחני².

ולכך אומרת הגמרא שר' חסדא פליג וסובר שמזמן חורבן ביהמ"ק לא נראתה וכו', דהיינו חיי האומה לא מסודרים, לא באופן גשמי ולא רוחני. וא"כ רוכ בנ"א לא יתפעל מן אף אם קורה כגון זה, ואילו ריב"ל סובר שאף בזה"ז שייך לברך ע"כ.

זמן הברכה

בבבלי כאן, אומר אביי שכאשר ירד גשם כל הלילה ובבוקר נתפזרו העננים, ולפי"ז ניתן לברך גם יום אחרי יום כדוגמת ברכים ורעמים במצב של פיזור עננים. בירושלמי לעומ"ז מובא שרב הונא אומר שכ"ז רק בימות הגשמים בלבד, לאחר שלשה ימים של ירידת גשם, שנא': "ועתה לא ראו אור [בהיר הוא בשחקים, ורוח עברה ותטהרם]. א"כ לפי הירושלמי ברכה זו נדירה יותר. הראב"ד (מובא בריטב"א) סובר שדוקא בהפסקת ל' יום, ולכאור' דברים אלו נראים מנוגדים הן לבבלי והן לירושלמי. נראה להסביר את דבריו שודאי בפעם הראשונה יברך לאחר ירידת הגשם של יום, או ג' ימים לירושלמי, אך בפעם הבאה יברך אפ' באופן הנ"ל רק בהפסקת ל' יום, לפי שאין הנפש מתרשמת בהפסק פחות מכך, וכמו שמצינו לגבי הרואה הים הגדול או חבר החביב עליו. וזו שיטתו הכללית של הראב"ד שכל ברכות הראיה הם בהפסקת ל' יום.

2. הביטוי רקיע בטהרתו רומז למדרגה רוחנית גבוהה, והשוה בענין התכלת הדומה לים ורקיע (מנחות מב, ב), וברמב"ם (ציצית ב, א) שצבע התכלת וכו' כרקיע בטהרתו, ואכהמ"ל